

Exposició organitzada per la Biblioteca Valenciana
a la Sala Capitular del Monestir de Sant Miquel dels Reis

21 octubre 2006 - 15 gener 2007

**EL PAÍS VALENCIA A L'
AVANTGUARDA D'IBERIA**

CONSEJERIES DE
CULTURA I PROPAGANDA

Nicolau Primitiu

i la Guerra Civil: 1936-1939

Al juliol de 1936 es van desencadenar una sèrie de fets que traspasaren greument la vida de milions d'espanyols. Els enfrontaments polítics i la discussió sobre el nostre futur traspasaren els límits del debat asserenat per donar pas a la defensa de les idees per les armes i la violència.

L'experiència democràtica de la II República ni satisfieia les classes populars —que propugnaven canvis i transformacions radicals de la societat—, ni els sectors conservadors —que s'aferraven als privilegis aconseguits al llarg dels segles.

El triomf del Front Popular en les eleccions del febrer de 1936 i l'inici d'un imparable procés revolucionari en determinades zones d'Espanya, van portar l'oligarquia espanyola al convenciment que només la solució militar posaria fi a aquesta situació. El 18 de juliol de 1936 el general Franco es

revoltà contra el Govern legítim de la República: s'iniciava així l'etapa més cruenta de la nostra història contemporània en què milers de persones perderen la vida al llarg de tres anys de lluites, i moltes altres sofriren la repressió en els anys posteriors.

A través de la mirada de Nicolau Primitiu mostrarem com va ser la vida a la ciutat de València durant aquells terribles anys. L'il·lustre valencià va plasmar als seus diaris personals, de manera detallada, les vivències, els patiments i les incerteses viscudes.

Ara, setanta anys després d'aquella tràgica data, convé que valencianes i valencians recordem el terror d'aquells anys i que ho mostrem a les generacions actuals amb l'únic objectiu que ens porte a la reflexió sobre uns fets que mai havien d'haver ocorregut, i amb el desig que les diferències entre els uns i els altres es resolguen sempre dins d'uns àmbits de diàleg i comprensió. El període de temps transcorregut és prou ampli per a apropar-se a aquella època des de la serenitat i l'objectivitat i, alhora, des de l'escalfor humana que susciten els records d'aquells tràgics dies, comprensible en moltes persones que els visqueren directament o que en patiren les conseqüències.

Nicolau Primitiu Gómez Serrano (Sueca, 1877-València 1971). Perit químic i mecànic, empresari, escriptor, erudit i bibliòfil. Des del 1902 va transformar l'empresa familiar en una gran indústria innovadora: IMADomingomez. A partir del 1920 ingressà en diverses entitats valencianistes, com el Centre de Cultura Valenciana o Lo Rat Penat, institució que presidí des del 1933 fins al 1935.

Després de la guerra va constituir la Secció de Toponímia del Centre de Cultura Valenciana, i donà suport als cursos de llengua de Lo Rat Penat. Posteriorment, el 1955 creà l'editorial Sicània i poc després la revista *Sicània Mensual* (1958). Entre 1956 i 1961 ocupà la presidència del Centre de Cultura Valenciana, i el 1958 fou nomenat, per segona vegada, president de Lo Rat Penat.

Durant molts anys va formar una important biblioteca (de prop de 50.000 volums) d'autors valencians, impresos a València i de temàtica valenciana, a més de 100.000 fitxes de treball, la qual fou donada el 1979 pels seus hereus, la família Gómez Senent, a la societat valenciana. El 1985 la Biblioteca Nicolau Primitiu es convertí en la base del que actualment és la Biblioteca Valenciana.

NICOLAU PRIMITIU I ELS SEUS ESCRITS

Nicolau Primitiu va elaborar entre 1916 i 1968 un diari personal que anomenarà de diverses maneres segons l'època: *Memoràndum*, *Vària*, *Dietaris*, *Nòtules*. El període corresponent a la Guerra Civil és un dels més interessants tant per la quantitat de pàgines escrites —vora quatre mil— com per la intensitat de l'escriptura i pel reflex dels sentiments, d'acord amb els dramàtics moments que es vivien.

A més a més, al llarg de la seua vida va mantenir una abundant correspondència amb rellevants personalitats de la vida social, política i cultural valenciana i espanyola. Des del 1932 fins al 1966 s'han conservat les cartes que escrivia, agrupades en set volums que anomenava *Epistolaris*, amb més de quatre mil cartes, moltes d'elles amb la corresponent resposta de l'interlocutor.

Els seus escrits més personals seran, per tant, una radiografia excel·lent de la València del moment, que converteixen aquestes pàgines en uns documents d'incalculable valor per a conèixer de primera mà molts dels fets d'aquest període, així com les opinions i els pensaments de l'insigne valencià.

Lo sabar del daltou
 a publicitat - que son - veig que fa
 un bon aspra, expamire del co-
 vor de les avillans, en sem-
 bla que a lo vil·l'm en ha a-
 veit el si' veit, que es el clac
 de l'arç, veig un cellet que
 té que veu de part, lo que
 pinto es' cap de l'arç, i
 me dir que s'ha volat i que
 ja s'han recuperat un casio
 de l'el·l'm, l'algèria que veu
 no es que a d'arç, i que
 d'el·l'm s'ha volat tot, gasch
 tal veu la veu.

- f -

a massa, i que veu
 veigat per un casio, que la par-
 lat an el casio, al fin del
 f. p. de que d'arç que la de-

NICOLAU PRIMITIU I EL VALENCIANISME CULTURAL (1931-1936)

Durant la II República, Nicolau Primitiu Gómez Serrano va participar activament en la vida social i cultural valenciana a través de diverses entitats. El 1930 ocupà la presidència d'Acció Cultural Valenciana, i des del 1933 fins al 1935 exercí la presidència de Lo Rat Penat, societat que intentà transformar per adequar-la als nous aires de llibertat que portà la instauració de la República. El 1935 fou elegit president de Proa (Consell de Cultura i Relacions Valencianes), entitat cultural que tenia com a objectiu dirigir i coordinar les activitats valencianistes en un moment de creixent divisió d'aquest moviment, producte de la conjuntura política republicana i de la polarització de la societat entre dretes i esquerres.

En aquest període va impartir diverses conferències com "El bilingüisme valencià" o "La llengua valenciana a l'escola", i com a president de Lo Rat Penat o de Proa pronuncià nombrosos discursos de temàtica valencianista. A més a més, publicà articles en revistes i periòdics, sobre prehistòria, toponímia, llengua o qualsevol altre aspecte relacionat amb la cultura dels valencians.

En definitiva, durant els anys de la II República Nicolau Primitiu va tenir un paper clau en l'evolució del valencianisme i es convertirà, per tant, en un punt de referència dins del món cultural i social valencià.

ELS resultats electorals del febrer de 1936 no van ser sinó la constatació de la polarització de l'activitat política republicana, que des dels fets de l'octubre de 1934 havia marcat la vida política espanyola. Mentre els partits agrupats en el Front Popular aconseguien el 48% dels vots a terres valencianes, les forces agrupades en el Bloc Nacional n'obtenien el 41%.

Les conseqüències de la victòria del Front Popular no es van fer esperar. Per una banda, es produïren canvis en ajuntaments, ocupacions de terres, crema de convents i d'esglésies; per l'altra, hi hagué un enfortiment dels partits de dreta, amb la creació de grups armats, el tancament d'empreses i l'oposició a la legitimitat republicana.

La radicalització política de la dreta i de l'esquerra havia arribat a un punt que la convivència social i el debat asserenat de les idees havien donat pas a la violència als carrers. Entre el febrer i el juliol de 1936 Espanya viurà una espiral de violència que l'arrossegirà inevitablement cap a l'enfrontament armat.

En els mesos previs a l'esclat del conflicte bèl·lic, Nicolau Primitiu va dur a terme una interessant tasca com a president de l'entitat cultural Proa, que aconseguí en pocs mesos posar d'acord els principals partits polítics en la reivindicació d'un estatut d'autonomia valencià. A més, durant el mes de juliol de 1936, Nicolau Primitiu estava immers en l'organització de la IV Setmana Cultural Valenciana, que s'havia de celebrar del 26 de juliol al 2 d'agost d'aquell any.

EL MERCANTIL VALENCIANO

DIARIO POLITICO INDEPENDIENTE, LITERARIO, COMERCIAL Y DE ANUNCIOS

1931 L. M.

NUM. 2007 Y 2077 Y PRE. 200000

1931-24-616

Numero actual:

15

1931-24-616

PRECIOS DE SUSCRIPCION:

En Valencia y provincias limítimas...

En el extranjero...

En el extranjero...

En el extranjero...

PRECIOS DE SUSCRIPCION:

En Valencia y provincias limítimas...

En el extranjero...

En el extranjero...

En el extranjero...

Miércoles 15 de Febrero de 1931

NUM. 2007 Y 2077

PRE. 200000

PRECIOS DE SUSCRIPCION:

En Valencia y provincias limítimas...

En el extranjero...

En el extranjero...

En el extranjero...

PRECIOS DE SUSCRIPCION:

En Valencia y provincias limítimas...

En el extranjero...

En el extranjero...

En el extranjero...

Numero actual:

15

1931-24-616

El triunfo del Frente Popular

El número de diputados pasará de doscientos cincuenta

Los diputados
elegidos por
la Francia

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

El número de diputados elegidos por la Francia...

Cruz Roja Castellana
Cruz Roja Castellana
Cruz Roja Castellana
Cruz Roja Castellana

Los Valencianos
Los Valencianos
Los Valencianos
Los Valencianos

Pilsener
Pilsener
Pilsener
Pilsener

DIABETICOS
Comidas - ALIMENTOS CARBONIFEROS

Calber
COMIDA
COMIDA
COMIDA

Al llarg de les primeres hores del dissabte 18 de juliol de 1936 van arribar a València notícies d'una rebel·lió militar a Àfrica contra el Govern de la República.

A València, l'alçament militar hi estava previst per al matí del dia 19 de juliol, però els dubtes de qui havia d'encapçalar la rebel·lió, el general González Carrasco, l'adhesió a la República del líder de la Dreta Regional Valenciana, Lluís Lúcia, i la pressió popular, encapçalada per partits polítics i sindicats, van impedir l'eixida de les tropes de les casernes; com a conseqüència, la insurrecció militar fracassà a València.

Davant de la gravetat d'aquestos fets, els sindicats UGT i CNT, juntament amb els partits del Front Popular, van decretar la vaga general a València, i aquells primers dies s'hi produïren greus incidents: crema d'esglésies i convents, persecucions, assassinats, etc. A poc a poc, la situació a València fou controlada pel Comité Executiu Popular, que es convertí en el màxim òrgan de poder. S'iniciava així una etapa revolucionària marcada per la formació de comitès populars a la majoria de pobles i ciutats valencianes, que dugueren a terme una política de confiscació d'empreses i de propietats agrícoles a mans dels treballadors, la formació d'un exercit popular, el control de l'ordre públic i l'abastiment de la població.

Nicolau Primitiu va veure com la seua empresa familiar era controlada pels treballadors, que nomenaren un comitè directiu, encara que en tot moment ell s'hi mantingué al capdavant, tot i que sense cap funció executiva, gràcies a l'excel·lent clima laboral existent.

1

BRADY

VALÈNCIA, CAPITAL DE LA REPÚBLICA (NOVEMBRE 1936-OCTUBRE 1937)

A primeries del novembre de 1936 es va produir el trasllat del Govern de Madrid a València per motius de seguretat. València es convertí en capital de la República, la qual cosa provocà un augment significatiu de la població per l'arribada de persones relacionades amb l'aparell estatal (alts càrrecs ministerials, militars, homes de lletres) i també de refugiats de les terres ocupades pels franquistes. València prengué uns aires de ciutat cosmopolita que n'alteraren la fisonomia. Els mítings i les desfilades es feien presents pels carrers de València; els cartells, les banderes i els murals omplien les parets de tota la ciutat. Cal destacar la celebració, el juliol de 1937, del II Congrés Internacional d'Escriptors en Defensa de la Cultura, organitzat per l'Aliança d'Intel·lectuals.

Ben prompte, però, es va imposar la realitat, i els aliments i productes de primera necessitat començaren a escassejar; a principis de 1937 per qualsevol cantó de València s'observaven llargues cues que avançaven lentament per aconseguir un poc de farina o d'arròs. Serà ara també quan s'inicia-

ran els primers bombardejos de la ciutat. Els efectes més cruels de la guerra es deixaven sentir a València.

Nicolau Primitiu, com molts altres valencians, vivia aquesta dramàtica situació que quedarà fidelment reflectida en les pàgines dels seus diaris personals.

Per altra banda, impotent davant de tanta barbàrie i destrucció, Nicolau Primitiu es va imposar com a tasca prioritària rescatar llibres i pergamins que eren destruïts pertot arreu, i visitar cada dia cases de drapaires i fàbriques de paper amb l'esperança de recuperar-hi qualsevol document que després netejava pacientment a casa per conservar-lo millor. Quan finalitzà la guerra féu una primera donació de 670 pergamins a l'Arxiu del Regne de València, i posteriorment una segona de 824.

A l'octubre de 1937 el Govern de la República abandonava València en direcció a Barcelona. Les tropes franquistes cada vegada es trobaven més properes a València, i cada dia hi arribaven nous refugiats, la qual cosa agreujava enormement la situació de la població valenciana. El fet d'aconseguir el mínim per menjar cada dia es va convertir en tasca habitual. L'objectiu era, simplement, sobreviure al dia a dia.

La desmoralització s'aferrava a la població valenciana, sotmesa com estava als continus bombardejos. L'udol de les sirenes indicava que tots havien de córrer cap als refugis, un total de 173 al febrer de 1939. Al gener de 1938 un bombardeig dels carrers centrícs de València va causar més de 125 morts i centenars de ferits. València era una ciutat en guerra, les cases, els carrers i els habitants de la qual en sofrien les conseqüències.

Per altra banda, al camp de batalla, el triomf de les tropes franquistes semblava inevitable: el 26 de gener de 1939 Barcelona cau en poder de l'enemic; el 4 de febrer, Girona. El Govern de la República abandona Espanya. El 28 de març, el general Casado arribà a València per fixar els termes de la rendició de la ciutat. El 30 de març, les tropes vencedores desfílaven per la plaça d'Emilio Castelar.

Les prioritats de Nicolau Primitiu i la de tantíssimes altres persones de la geografia espanyola durant aquestos anys, seran assegurar la supervivència familiar, aconseguir el menjar necessari per a cada dia per a tots els membres de la família, vetlar per la seguretat dels seus fills i filles i preocupar-se per uns altres familiars i amics en dificultats.

Consejería Municipal
de Abastecimientos
de Valencia

19459

Fotografía

19459

CARNET INFANTIL NÚM. 12767

Nombre

Domingo

Apellidos

Gomez Martinez

Fecha de nacimiento

22-2-99

Domicilio

D. Bañes 8

N.º carnet familiar de racionamiento

892

Distrito

VEGA

Sometido a lactancia

EL FI DE LA GUERRA: LA REPRESSIÓ

Amb l'acabament de la guerra, les noves autoritats van dur a terme una sistemàtica tasca de persecució de qualsevol persona relacionada amb el règim republicà. La política repressora del règim franquista fou brutal durant els primers mesos: empresonaments, judicis sumariíssims, consells de guerra, penes de mort, afusellaments...

Emilio Gómez Nadal

Eliseo Gómez Serrano

Es tractava, senzillament, de l'eliminació física dels oponents, independentment que hagueren estat implicats en crims de guerra o en uns altres delictes. A més a més, cal afegir-hi els maltractaments a presoners, els càstigs corporals, les persecucions i les depuracions d'empleats públics.

Nicolau Primitiu va viure ben a prop aquesta situació tant en el seu germà Eliseu, afusellat pels franquistes, com en Emili, exiliat a França; ells ens serviran per apropar-nos a aquest tenebrós epíleg del conflicte armat i lluita fratricida.

Eliseu Gómez Serrano, director de l'Escola Normal d'Alacant i diputat pel Front Popular al febrer de 1936. Durant la guerra va exercir diversos càrrecs polítics com ara el de comissari civil a Múrcia. Fou executat a Alacant el 5 de maig de 1939, després d'haver renunciat a l'exili tot confiant en la benevolència dels vencedors. Amics i familiars, entre ells Nicolau Primitiu, intentaren desesperadament aturar l'execució, però tota petició de clemència fou inútil.

Emili Gómez Nadal, professor de la Universitat de València, membre del Partit Comunista i intel·lectual valencianista compromés amb la República, va col·laborar en diverses publicacions periòdiques com *El Camí* o *Nueva Cultura*. Durant el conflicte bèl·lic ocupà diversos càrrecs a Madrid i Barcelona en el Ministeri d'Instrucció Pública. Quan finalitzà la guerra s'exilià a França. Visqué tota la vida a París i a Valence d'Agen, on morí el 1993.

GRAN FERIA DE VALENCIA

1939-AÑO DE
LA VICTORIA

FIESTAS ORGANIZADAS POR EL EXCMO. AYUNTAMIENTO
DEL 17 DE JULIO AL 2 DE AGOSTO

FEITEJOS EN CONMEMORACIÓN DEL GLORIOSO ALZAMIENTO NACIONAL
GRAN RETRETA MILITAR DE LA VICTORIA = BAILES REGIONALES
FUEGOS DE ARTIFICIO = CORRIDAS DE TORO = FEITEJOS
MUSICALES = GRAN CABALGATA = JUEGOS FLORALES
GRAN BATALLA DE FLORES

EL ALCALDE:

[Signature]

VALENCIA, JUNIO DE 1939
AÑO DE LA VICTORIA

EL SECRETARIO:

[Signature]

W. S. DUNN 1948

Edita: Biblioteca Valenciana

Textos: Carme Gómez-Senent i Josep-Daniel Climent

Disseny: Espirelius

Imatge portada: Martín Forés

Imprimeix: La Impremta, Comunicació Gràfica S.L.

D.L.: V-4073-2006

Biblioteca
Valenciana

 GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I ESPORT

GENERALITAT
VALENCIANA

CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I ESPORT

COMUNITAT SEU

VALENCIA
32nd AMERICA'S
CUP